

Al ruime eeuw vinger aan de pols bij opioïdgebruik

Historie poortwachtersrol arts en apotheker bij Narcotica en Sedativa/Hypnotica

PW43 - 25-10-2024 | door Toine Pieters

Nederland heeft de dramatische opioïden crisis in de Verenigde Staten grotendeels ontweken, maar ook hier is het gebruik van opioïden de afgelopen decennia sterk toegenomen. Gezien de nog steeds stijgende trend in opioïdengebruik en het hoge percentage patiënten dat deze middelen voorgeschreven krijgt, is het van belang dat artsen en apothekers een verantwoord opioïdenbeleid handhaven.

Aan het begin van de twintigste eeuw vertegenwoordigden narcotica op recept, zoals morfine, het wetenschappelijke beeld van de moderne geneeskunde met haar rationele therapeutische claim van autoriteit. De industriële extractie van morfine uit opium en de toediening via injectiespuiten symboliseerden technologische vooruitgang. Medici associeerden zich graag met deze effectieve verdovende en pijnstillende 'Morpheus'. Tegelijkertijd waren zij zich bewust van de risico's van verslaving en de relatief smalle therapeutische breedte van morfine.

Het exponentieel groeiende gebruik van morfine leidde echter tot verhalen over vergiftigingen en verslaving in de medische en populaire pers, wat publieke bezorgdheid veroorzaakte over de gevaarlijke eigenschappen van morfine. Het was een publiek geheim dat medische professionals ook ten prooi konden vallen aan de verlokkingen van Morpheus. Daarom moesten medische en farmaceutische verenigingen hard werken om hun publieke imago als betrouwbare poortwachters van verdovende middelen te handhaven. De poortwachtersrol zou echter een onvoorziene hypotheek op de toekomst leggen.

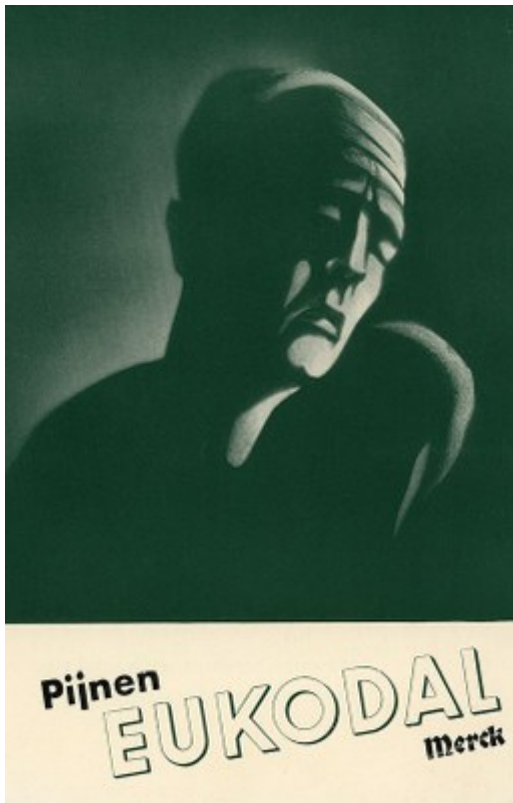
Publiek overtuigen

Aanvankelijk leken de lobbystrategieën en -tactieken van de zelfbenoemde narcoticapoortwachters succesvol. Tot het einde van de Eerste Wereldoorlog genoten morfine, heroïne en cocaïne een hoge medische status als belangrijke receptgeneesmiddelen. Dit imago werd uitgedragen door chemisch-farmaceutische bedrijven, waar chemici, farmacologen en medische onderzoekers samenwerkten aan de ontwikkeling van nieuwe, wetenschappelijk geteste medicijnen. Een belangrijk succes van de snelgroeiende farmaceutische industrie was de internationale lancering van aspirine (acetylsalicylzuur) en heroïne in 1899. Bayer richtte zich op brede therapeutische indicaties voor beide middelen, waarbij zowel kinderen als volwassenen de doelgroep vormden (zie advertentie voor heroïne).

Artsen kregen een steeds belangrijkere rol in het medicijntesttraject, waarbij farmaceutische bedrijven streefden naar een medisch-wetenschappelijk productimago. Artsen en apothekers werden gezien als bondgenoten in de strijd tegen het niet-medische gebruik van psychoactieve stoffen. Nederlandse medische professionals zagen de bezorgdheid over niet-medisch misbruik van verdovende middelen als een kans om hun publieke poortwachtersrol te onderstrepen.

Verwijzingen naar een opioïden crisis in de Verenigde Staten droegen bij aan het creëren van een dreigend beeld van verdovende middelen als schadelijk en maatschappelijk ondermijnend. Dit

resulteerde in 1919 in nieuwe restrictieve opiumwetgeving in Nederland, waarbij het gebruik van opioïden en andere sedativa/hypnotica strikt werd gereguleerd. Alleen morfine, als medicijn bij ernstige pijn, en cocaïne, als oogheelkundig verdovingsmiddel, slaagden erin een wettelijk medische status te behouden.

Advertentie voor Eukodal (oxycodon). Al eind jaren twintig en begin jaren dertig van de twintigste eeuw publiceerden medische en farmaceutische tijdschriften in Nederland en Duitsland waarschuwingen over verslaving ('eukodalisme').

Barbituraten

Artsen en patiënten die op zoek waren naar receptgeneesmiddelen met kalmerende en hypnotiserende eigenschappen, hadden hun hoop gevestigd op nieuwe generaties van sedativa en hypnotica ontwikkeld door de internationale farmaceutische industrie. Merknamen als Veronal (barbital) en Luminal (fenobarbital), die behoorden tot een nieuwe veelbelovende familie van sedativa/hypnotica – de barbituraten – raakten in de jaren twintig snel ingeburgerd. Hiermee werd de basis gelegd voor een nieuwe massaconsumptie van psychoactieve geneesmiddelen op recept, onder toezicht van artsen en apothekers. De vraag van het publiek naar krachtigere, sneller werkende en veiligere pijnstillers bleef groeien. Farmaceutische bedrijven in Duitsland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten voldeden aan deze vraag met ambitieuze chemische screeningprogramma's. Merkgeneesmiddelen zoals Dicodeid (hydrocodon), Dilaudid (hydromorfon), Pantopon (opiumalkaloïde) en Eukodal (oxycodon) kwamen op de markt. De hoogleraar geneesmiddelleer en arts Ulbe Gerrit Bijlsma (1892-1977) was echter kritisch: "Ze mogen nieuwe haren planten van deze morfine-vosfamilie, maar ze zullen hun streken niet verliezen." (1935)

De relatief hoge prijs van de nieuwe generatie opioïden beperkte het gebruik ervan. In Nederland verhinderde een restrictief prijsbeleid voor geneesmiddelen door collectieve verzekeringsfondsen een snelle penetratie op de medische markt. Eind jaren twintig en begin jaren dertig van de twintigste eeuw publiceerden medische en farmaceutische tijdschriften in Nederland en Duitsland waarschuwingen over verslaving ('eukodalisme'), intoxicatierisico's en valse opioïdenrecepten. Desondanks hadden de wettelijk bekrachtigde poortwachters van narcotica en hypnotica/sedativa vertrouwen in hun vermogen de gesignaleerde problemen te beheersen. Het risicovolle fenomeen van 'verslaving op recept' werd gebagatelliseerd en afgedaan als een te vermijden kunstfout.

Onderprescriptie

Na de Tweede Wereldoorlog behield morfine zijn positie als laatste-keuspijnstillers bij zeer ernstige pijn, vooral bij kankerpatiënten in de stervensfase. Onderprescriptie van opioïden werd de norm. Opioïdenfobie en morfinefobie werden een essentieel onderdeel van de naoorlogse geneeskunde. Met de exponentiële groei van chirurgische ingrepen en de stijging van het aantal kankergevallen, was er een pijncrisis in de maak.

De grote onbeantwoorde vraag naar pijnstilling stimuleerde de zoektocht naar nieuwe pijnstillers door de farmaceutische industrie. In 1969 werd ibuprofen geïntroduceerd als de eerste van een nieuwe generatie niet-steroïdale ontstekingsremmende pijnstillers (NSAID's). NSAID's werden geprezen om hun veiligheid en kwamen zelfs zonder recept beschikbaar, maar hun bijwerkingen leidden tot toenemende kritiek.

De ontwikkeling van dosering met langzame afgifte, gekenmerkt door het langzaam vrijgeven van specifieke actieve geneesmiddelverbindingen, veranderde de opioïde pijnmedicatie in de jaren tachtig en negentig.

De introductie van MST (*morphine sulphate tablets*) voor de Engelse markt en de agressieve marketing van MS-Contin door Purdue Pharmaceutical markeerden een revolutie in pijnbestrijding. Purdue promootte later Oxycontin (*slow release-oxycodon*) als een veilige pijnstillers met weinig verslavingsrisico. Een pijnepidemie was in de maak, met pijn als vijfde vitaal klinisch teken dat behandeling vereiste.

Opioïden werden zonder onderscheid gepromoot voor zowel acute als chronische pijnbestrijding, ondanks gebrek aan bewijs voor langdurige effectiviteit bij chronische niet-kankerpijn. Pijnscores in ziekenhuizen werden meegeteld in de kwaliteitsbeoordelingen en vergoedingen in de gezondheidszorg. Ziekenhuizen en ziektekostenverzekeringen ondersteunden allemaal de nieuwe pijnbestrijdingsprogramma's die, naast acute pijn (kanker en postoperatief), ook chronische pijnbestrijding omvatten (bijvoorbeeld voor musculoskeletale 'pijn'-problemen).

Nederland heeft de dramatische opioïden crisis in de Verenigde Staten grotendeels ontweken, maar ook hier is het gebruik van opioïden in de periode 2008-2024 verviervoudigd. Gezien de nog steeds stijgende trend in opioïdengebruik en het hoge percentage patiënten dat deze middelen voorgeschreven krijgt na een orthopedische operatie, is het van groot belang dat artsen en apothekers een verantwoord opioïdenbeleid handhaven.

Er zijn aanzienlijke verschillen in voorschrijfpraktijken tussen ziekenhuizen, wat suggereert dat het mogelijk is om het gebruik van opioïden te verminderen zonder afbreuk te doen aan de pijnbestrijding. Adequate communicatie tussen de eerste en tweede lijn is en blijft essentieel om opioïdengebruik te monitoren en te beheersen.

Toine Pieters is hoogleraar bij de Disciplinarygroep Farmaco-epidemiologie en Klinische Farmacologie, Departement Farmaceutische Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht.

Farbenfabriken
vorm. **Friedr. Bayer & Co., Elberfeld.**

Afdeling voor Pharmaceutische Producten.

<p>Trional zeker werkend Hypnoticum.</p> <p><small>Dosis: aanvangende met 15 gr. bij verder gebruik 1 gr. steeds met warme vloeistof (Melk) in te nemen.</small></p>	 <p>Heroin voortreffelijk Sedativum. <small>Ind.: Bronchitis, Pharyngitis, Laryngitis, Heesden der Phthisiker, Asthma bronchiale.</small></p> <p>Heroin hydrochloric, <small>snel oplosbaar in water, zeer geschikt ter aanwending in droppel- en vermenigvuldiging.</small></p> <p><small>Vervangt Morphine bij operatie. Dosis bij inwendige toediening: Volw.: 0.008-0.005 gr. 3-4 daags. (Dosis dagelijks 0.003 gr.) Kinderen 0.000-0.0025 gr. 3-4 maal daags. Dosis voor subcut. inspuiting: 0.002-0.005-0.004 gr.</small></p>	<p>Europen Bijzondere Indications: Ulcus molle, Papul. mad. Vervangt Jodoform in de kleine Chirurgie.</p> <p><small>Aanw.: enkel of vermengd met Acid. boric. pulv. a. gr als sulf 50/5-100/0.</small></p>
<p>IJzer-Somatose (Ferris-Somatose) Voor de behandeling van Chlorose en Anaemie.</p> <p><small>Bevat het ijzer in organische verbinding en gemakkelijk re- en oplosbaar vorm. Smakeloos, gemakkelijk oplosbaar, eetlust-opwekkend, niet stoppend.</small></p>	<p>Melk-Somatose bevat 50% Tannine in organische verbinding.</p> <p><small>Ind.: Dyspepsie. Neurasthenie. Anaemie, Tuberculose, Typhus, Rachitis.</small></p> <p><small>Dos.: v. volwassenen 5-15 gr. dag. " kinderen 3-10 " "</small></p>	

Fertegenwoordiger voor Nederland:
HERMAN J. ROZENDAAL, Amst. Weteringschans 41.

Bayer-reclame in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, mei 1900.

Literatuur

Walma L. Between Morpheus and Mary: The public Debate on Morphine in Dutch Newspapers, 1880-1939 (Utrecht, Proefschrift, 2020)

Pieters T. The Imperative of Regulation: The Co-Creation of a Medical and Non-Medical US Opioid Crisis. *Psychoactives*. 2023; 2(4):317-336. <https://doi.org/10.3390/psychoactives2040020>

van Brug HE, Nelissen RGHH, Rosendaal FR, van Steenberg LN, van Dorp ELA, Bouvy ML, et al. Out-of-hospital opioid prescriptions after knee and hip arthroplasty: prescribers and the first prescribed opioid. 2023 Apr;130(4):459-67.